

Що ж робити?..

Михайло Яцків

Сиділи в публічному огороді. Вона тримала дитину при груді, вдивлялася в землю і відповідала на його слова з гірким усміхом; він водив посоловілим зором то на неї, то на рухи дитячих усточок.

— Докоряєш мені, Германе, чому я інакше не зарядилася. І як же я могла зарядитися! Ти лишив мене без крейцера, на опіку божу, а я на тих часах мусила втекти з дому, щоби бідній матері не зробити сорому. Я тинялась, як собака, по закутках, ночувала і мерзла по таких місцях, про які мені перед тим і не снилося. Сама була б я боялася, та з слабою дитиною чулась безпечніше. Гіркі сльози ковтала, а розрадити не було кому. Тоді я уперше пізнала, що то самота, що то значить бути відрізаною від людей і боротись самій без способу. Не раз в заулках серед осінніх ночей виділось мені в соннім зморенню, що мене зіпхали люди на якусь кладку. От я іду тою кладкою і тисну до грудей ціле життя й утіху — свою дитину, а юрба попихає мене все вперед та вперед. Аж нараз, над самою серединою глибини — кладка урвана. Я стою в мертвій розпуці на краю, а з пропасті доходять зойки матерів, мішаються з дитячим квилінням, продирають гук шалених хвиль, продирають ніч і чорні хмари та німіють під холодним небом. То знов здавалось мені, що юрба трутила мене в пропасть. Чорні хвилі затоплюють мене, а я якоюсь надлюдською силою витягаю руки і несуч своє життя над поверхністю глибини і повзаю по своїх попередницях, що в'ються в останніх судорогах...

Мій боже! Глянь, Германе, як воно всміхається!.. Чи я могла би погубити його! Чи я могла б погубити себе і залишити таке маленьке, самісіньке!.. А вже раз думала кинутись з ним в глибіню. Слухай... то був тоді вечір... Я вже йшла. Я збожеволіла і опинилась на самотнім мосту ставу. Ще лиш хвилька... Та дитя заквилило і пробудило мене. Я отямилась. Мені видалося, що хтось на мене кликнув, що темрява кругом мене плаче, зітхає, — ні, я таки чула кругом таке глибоке хлипання, що аж сама себе злякалась і покотилась на міст. Осінній холод став такий приємний, темрява так роз'яснилась...

Я вертала до міста, а з лип падали сльози на пожовкле листя... При світлі ліхтарні я станула і глянула на дитя... Сі оченята дивилися на мене так невинно і жалібно, що я розплакалась, як ще ніколи, і поцілувала його. І від того першого цілунка почула таку любов і розраду, якої ти не піймеш. Кілька разів проклинала я свій перозважний крок. Я умістила дитину в одній знайомій і кинулась шукати служби. Але гадаєш, що так легко було, як здається? Нині на твою працю не дивляться, а заробіток, що тобі дають, вважають за милостиню...

Сама не знаючи, як і відки, я опинилась в таких місцях, що бодай не згадувати... Що ж робити?..

Потім взяв мене якийсь старий пан, і я мусила годити йому. Що ж робити?.. Тепер

трохи ліпше. Маю незлих господарів, гарувати треба, не раз крижів не чую, але що ж робити? Як то кажуть: побідуєш зо сім літ, а відтак привикнеш...

От жию якомсь, як заголомшена під обухом... нічого не тямлю. Лиш часом, як прийде така хвиля, що стану розгадувати, то такий жаль мене стрясе, такий жаль, що душа вся плаче, так плаче, що ціле тіло дрижить на мені. І тоді питаю себе, хто тут винен? Чи я винна тому, що так до непам'яті любила?.. І тоді таке мене обридження до самої себе і до всього збере, що мшуся на собі. Як не йшло життя добрим, щирим способом, то най скапариться до крихти: мені вже однаково...

Так, так, Германе: через солодкі ночі — гіркі дні. Знаю, що ти не міг мені допомогти. Бідний бухгалтер... Але то мене боліло, що ти мене в той час покинув і не дав знати про себе.

Та менше з тим — ви всі егоїсти, ви від всяких клопотів умиваєте руки.

Я за той час багато навчилася і пізнала такі речі, про які мені перед тим і не снилося. Гірка то школа була, гірка, але що ж робити... Нікого мені так не жаль, як бідної матері. Як вона десь побивалася за мною!.. Що вона, бідна, тепер без мене робить? Чи я зможу коли показатися їй на очі і направити все?.. Чим я відплачу її безсонні ночі, її грижу і наруги від лихих людей?..

Я змінилась? Тебе дивують мої слова? Біда всього навчить.. Знаєш, Германе, я тепер нікому не вірю і тобі вже вірити не можу. Знаю, ти був добрий, але... Ну, та скажи, що я винна?.. Та я тебе не спиняю, не вішаюсь тобі на шию, роби, що тобі подобається. Тепер маєш більшу платню — можеш женитися...

Клара схилилася над дитиною і шептала глухим, уриваним голосом:

— Я тебе ні до чого не обов'язую — я, я бідна служниця, ти — пан... От хіба, може, колись, як постаріюся і прийду до тебе на службу, то ти не повинен би заперти двері переді мною. Зрештою... гм, зрештою, про що я тут зі всім так розбалакалась? Але ти питав мене... Треба йти, бувай, здоров...

Тут вмить схопив її Герман в свої обійми разом з дитиною і став цілувати, і перепрошувати, і звинятись крізь сльози.

Клара прокинулась неначе зі сну і глянула в його очі — глянула вперше з тим повнодушним, материнським захватом, який до смерті по забувається, скрила обличчя в його рам'я і зайшла від плачу. Хлипала, і дрижала, як лист осиковий, і тислася до його рамені...

1900

Джерело: Яцків М. Ю. Новели. — Львів: Каменярь, 1985.